

13. Рішення ЄСПЛ від 21 червня 2007 року у справі «Васильєв проти України» (заява № 11370/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_258.
14. Рішення ЄСПЛ від 02 листопада 2004 року у справі «Трегубенко проти України» (заява № 61333/00) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_355.
15. Рішення ЄСПЛ від 09 листопада 2004 року у справі «Світлана Науменко проти України» (заява № 41984/98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_353.
16. Рішення ЄСПЛ від 21 лютого 2006 року у справі «Жердін проти України» заява (№ 53500/99) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_102.
17. Рішення ЄСПЛ від 18 січня 2005 року у справі «Полтораченко проти України» (заява № 77317/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_252.
18. Рішення ЄСПЛ від 07 липня 1989 року у справі «Soering v UK» (заява № 14038/88) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=407>.
19. Рішення ЄСПЛ від 19 березня 1997 року у справі «Горнсбі проти Греції» (заява № 21722/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_079.
20. Рішення ЄСПЛ від 07 травня 2002 року у справі «Бурдов проти Росії» (заява № 59498/00) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/12027283/12027283.htm>.
21. Виконання судових рішень у практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zlomyoga.com/2010/12/evropeiskiy-sud-pro-vykonannya-sudovyh.html>.
22. Рішення ЄСПЛ від 15 жовтня 2009 року у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_479.

УДК 341

КОНЦЕПЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

THE CONCEPT OF INTERNATIONAL LAW IN THE MODERN DOCTRINE OF THE PEOPLES REPUBLIC OF CHINA

Данильченко О.С.,
студентка кафедри міжнародного права
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У роботі автором здійснено аналіз концепції міжнародного права в сучасній міжнародно-правовій думці Китайської Народної Республіки, зокрема, досліджуються погляди китайських юристів-міжнародників на міжнародне право як систему норм з особливою юридичною природою, як науку та навчальну дисципліну.

Ключові слова: шанхайська дискусія, системи міжнародного права, «публічне право всіх націй», концепція «цивілізованих націй».

В работе автором осуществлен анализ концепции международного права в современной международно-правовой мысли Китайской Народной Республики, в частности, исследуются взгляды китайских юристов-международников на международное право как систему норм с особой юридической природой, как науку и учебную дисциплину.

Ключевые слова: шанхайская дискуссия, системы международного права, «публичное право всех наций», концепция «цивилизованных наций».

In the present research the author conducts an analysis of the concept of international law in modern international legal thought of the Peoples Republic of China, in particular, studies Chinese views of international lawyers on international law as a system of norms with special legal nature, science and academic discipline. Considering their approaches to the study of the concept of international law in three aforementioned aspects, we concluded that debates about systems of international law are outdated. Recognizing the contemporary general international law as the law of peaceful coexistence of states, international law in the views of Chinese experts is not a system of strict rules governing relations between states with different socio-economic systems, but rather a system of compromises and agreements, which are constantly adapt to the national needs and interests. Such a method of interpretation of international law makes it flexible enough to use as a tool of strengthening Chinese public interests on the international arena. Contemplating the development of international law as a science and academic discipline in China, we convinced that the specific government measures in the field of legal education, active translation of special literature, engagement of international legal experts from different countries, as well as training of Chinese students abroad were crucial to the rapid development of the science of international law in China. Finally the analysis of these aspects of the international legal doctrine of China has not only theoretical but also of great practical importance in understanding of the current foreign policy of China and its diplomacy.

Key words: Shanghai debate, systems of international law, "public law of all nations", concept of "civilized nations".

Нині в науці міжнародного права дедалі більше уваги приділяється думці, що міжнародне право не є суто європейським творінням, а спирається на міжнародно-правовий і політичний досвід різних цивілізацій. Дослідження особливостей китайської регіональної підсистеми міжнародного права дозволить не тільки глибоко та всебічно зрозуміти сутність власне міжнародного права, а й оцінити з міжнародно-правового погляду сучасні зовнішньополітичні проекти та діяльність КНР на міжнародній арені.

Традиційно концепцію міжнародного права розглядають у таких аспектах: міжнародне право як правова система з особливою юридичною природою, міжнародне

право як система наукових поглядів, міжнародне право як навчальна дисципліна. З огляду на це ми поставили перед собою мету проаналізувати підходи міжнародно-правової думки Китаю до вищезазначених аспектів міжнародного права.

Незважаючи на те, що з 1949 р. КНР приділяла неабияку увагу дослідженню міжнародного права, китайська наука не змогла в той період напрацювати визначення міжнародного права. Китайські вчені, не помічаючи підстав для існування загального міжнародного права, дійшли висновку про функціонування двох чи більше незалежних систем права. Хоча юристи-міжнародники Китаю по-різному

підходять до цього питання, все-таки можна вважати, що спільним є їхнє переконання про те, що міжнародне право слугує інструментом зовнішньої політики, і відношення до нього має будуватися, виходячи з міркувань вигідності чи невідповідності для реалізації конкретних завдань політики [1, с. 18]. Цілком природно, що китайські автори опинилися перед іншою проблемою – чи існує єдине міжнародне право, обов'язкове для всіх держав? Адже якщо вважати, що міжнародне право – це інструмент у руках держав, протилежних за своїм соціально-економічним ладом, то чи є в такому разі норми, обов'язкові для всіх категорій держав?

Крапку в цьому питанні китайські юристи-міжнародники намагалися поставити на дискусії в Шанхаї 1958 р., матеріали якої були опубліковані редакцією журналу «Юридична наука» («法学»). Висловлені на дискусії погляди редакція розділила на три групи. Одні оратори (Цю Жицін, Чжоу Цзія, Лю Цзяцзи, Ян Даньшень) вважали, що в цей період є дві системи міжнародного права: соціалістичне та загальне. Інші (Сян Чжецзунь, Цзян Хайчао, Хе Хаянь, Ху Веньджи) переконані, що є три системи міжнародного права: соціалістичне, капіталістичне й загальне, засноване на мирному співіснуванні держав із різним соціально-економічним ладом. Представники цього погляду вважають, що капіталістичне міжнародне право існує ще в багатьох сферах життя і що заперечення цього може послабити критичне ставлення до нього, що було б досить небезпечно.

Ці дві групи юристів виступили проти твердження Лю Сіна, що не існує загального міжнародного права. На їхню думку, подібна позиція ігнорує факт мирного співіснування держав, не враховує того, що якби не було загального міжнародного права, то неможливим було б спілкування держав із різними політичними системами. Разом із тим деякі учасники дискусії (Ген Фучен) висловили свою згоду з думкою Лю Сіна про те, що після Другої Світової війни у світі є лише соціалістичне та капіталістичне міжнародне право. На їхнє переконання, зв'язки між державами з різними політичними системами зумовлюються їхніми можливостями отримувати від цього користь, і оскільки угоди між державами досягаються шляхом боротьби, не правильно вважати, що є якесь загальне міжнародне право, яке передувало б усьому цьому. Визнання існування капіталістичного міжнародного права, підкреслювали вони, не означає визнання його справедливості [2, с. 544].

Незважаючи на таку розбіжність думок учасників дискусії щодо цілої низки питань, їхні погляди співпадали в такому: 1) соціалістичне міжнародне право вже сформувалося, і зараз, коли «вітер зі Сходу долає вітер із Заходу», його вплив і роль постійно збільшуються; 2) обговорювати питання про сучасні системи міжнародного права можна лише за обов'язкової умови правильного розуміння сучасної міжнародної обстановки й зовнішньої політики. При цьому необхідно забезпечити найкраще використання науки міжнародного права в цілях соціалізму й демократичного руху за зміцнення миру в усьому світі.

Отже, виявлені на дискусії суперечності стосувалися насамперед питань про те, чи існують загальне та капіталістичне міжнародне право. З приводу першого висловлювалися думки, що відносини між капіталістичними країнами регулюються загальним міжнародним правом, в основі якого лежить Статут ООН. Загальне міжнародне право не може регулювати відносини між соціалістичними країнами, оскільки воно не включає в себе принцип пролетарського інтернаціоналізму. Загальне міжнародне право – право перехідне. Коли соціалізм переможе в усьому світі, соціалістичне міжнародне право стане загальним. Воно має свою основу, але діалектично пов'язане із загальним міжнародним правом: розширення сфери застосування соціалістичного міжнародного права призводить до зменшення застосування загального

міжнародного права, водночас розвиток і посилення соціалістичного міжнародного права веде до розвитку загального міжнародного права. На доповнення до цього, на практиці різні за природою держави давно застосовують одне й те ж міжнародне право. Про це свідчать Статут ООН, Женевська угода про Індокитай, а також двосторонні угоди між державами. Що стосується існування капіталістичного права, то висловлювалися думки про те, що визнати його існування – значить виділити окремі явища міжнародних відносин з усього їх комплексу. Однак багато подій (наприклад, злочин агресії) стосуються не окремих держав, а відбиваються на всій системі міжнародної безпеки. Тому такі питання мають вирішуватися не окремими державами, а на основі Статуту ООН, тобто загальним міжнародним правом.

На нашу думку, слід зупинитися на поглядах Ху Веньджи, який визнавав існування трьох видів міжнародних відносин: між соціалістичними й капіталістичними країнами, відносини соціалістичних країн між собою, а капіталістичних – між собою. Кожний із цих видів відносин регулюється своєю системою міжнародного права. Соціалістичні міжнародні відносини є новим типом відносин в історії. Вони визначаються характером виробничих відносин соціалістичного суспільства. Соціалістичне міжнародне право прогресивне, спрямоване на майбутнє. Ху Веньджи вважає правильним твердження Ф.І. Кожевнікова про те, що в міжнародному праві, яке регулює відносини країн соціалістичного табору, немає властивих капіталістичному міжнародному праву примусу, нерівноправності, використання сили; усі норми так званого права війни виключені з нього. Капіталістичні міжнародні відносини є відносинами панування сильних держав над слабкими. Ці відносини регулюються реакційним капіталістичним міжнародним правом. Норми, що регулюють відносини між державами двох систем, утворюють загальне міжнародне право; воно є результатом боротьби й співробітництва двох систем, слугує їх мирному співіснуванню. Відмінність функцій цих трьох систем міжнародного права не означає їх ізоляції: вони співіснують, борються одна з одною та впливають одна на одну [2, с. 547].

Шанхайська дискусія 1958 р. із приводу сучасної теорії міжнародного права і його типології, що відбулася не без впливу радянської науки, тільки пожвавила обговорення цієї проблеми в наукових колах Китаю. Однак починаючи із 60-х рр., після загострення радянсько-китайських відносин китайська доктрина міжнародного права починає ділити міжнародне право на такі категорії: 1) загальне, що засновується на мирному співіснуванні держав із різним економічним і суспільним ладом; 2) соціалістичне; 3) капіталістичне (західне); 4) радянське міжнародне право, яке, на думку китайських юристів, є реакційним і орієнтованим на *status quo*, тоді як істинне міжнародне право, що захищається Китаєм, має бути прогресивним і враховувати інтереси країн, що розвиваються [3, с. 370].

Нині такі дискусії про системи міжнародного права відійшли в минуле. Визнаючи сучасне загальне міжнародне право як право мирного співіснування держав, китайські фахівці розглядають міжнародне право не як систему строгих норм, що врегульовують відносини між державами з різним соціально-економічним ладом, а швидше як систему компромісів і угод, які постійно пристосовуються до національних потреб та інтересів. Такий метод тлумачення міжнародного права робить його доволі гнучким, щоб використовувати в якості інструмента посилення китайських державних інтересів на міжнародній арені.

Розглядаючи становлення науки міжнародного права в Китаї, насамперед зазначимо, що внесок китайських юристів-міжнародників у науку міжнародного права став *conditio sine qua non* її сучасних досягнень, активного застосування для обґрунтування зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності КНР. Для початку звернемо ува-

гу на основні наукові установи, що забезпечують розвиток китайської міжнародно-правової доктрини.

Інститут міжнародного права (中国社会科学院国际法研究所) – науково-дослідна структура Академії суспільних наук КНР, що спеціалізується на вивченні міжнародного права. Основне його призначення полягає в такому: 1) здійснення спеціальних наукових досліджень у галузі законодавства; 2) участь у вивченні відповідних рішень політиків, прийнятих партією й державою; 3) запровадження висококласної правової освіти в державі; 4) сприяння міжнародному науковому обміну та співробітництву. Інститут відповідає за реалізацію багатьох наукових проєктів державного рівня (на сьогодні їх більше 20), серед яких «Дослідження механізму вирішення конфліктів у СОТ», «Застосування міжнародних договорів у Китаї», «Дослідження питань механізму застосування Міжнародного пакту про громадянські та політичні права», «Теорія й практика застосування угод із морського рибальства», «Сучасна ситуація та тенденції в сучасному міжнародному праві» та ін. Крім того, Інститут вивчає особливості іноземного законодавства, складає проєкти міжнародних угод, вивчає найважливіші міжнародні політичні та дипломатичні ініціативи й реакції на них, готує правові висновки для центральних керівних органів влади [4].

Ще однією важливою установою є Китайська асоціація міжнародного права (中国国际法学会), створена 1980 р. «із метою проведення академічних досліджень для розвитку китайської науки міжнародного права під началом марксизму-ленінізму та доктрини Мао Цзедун». Як зазначають китайські науковці, члени Асоціації відображають у працях офіційні дипломатичні позиції КНР. У співпраці з Уханським інститутом міжнародного права Асоціація видає Китайський щорічник міжнародного права (уперше опублікований китайською під назвою «中国国际法年刊») [5, с. 217].

Висвітлення питання становлення науки міжнародного права в Китаї було б неповним без згадки про окремих її представників. Зупинимося на короткій характеристиці одного з найбільш яскравих «учителів міжнародного права в історії Китаю, будівничого бібліотек, інститутів і міжнародних відносин Китаю» Ван Тіса [6, с. 189]. Після проголошення КНР у 1949 р. професор Ван став одним із провідних авторитетів у галузі міжнародного права у своїй державі. Ван був юридичним радником делегації КНР при ООН в 1950 р., брав участь у проведенні третьої конференції ООН із морського права в 1979 р. Він зробив спробу довести існування міжнародного права в стародавньому Китаї, описував китайський світовий правопорядок, концепцію спільної спадщини людства, досліджував біографію В. Мартіна (першого професора міжнародного права в Китаї), аналізував зв'язок міжнародного права та міжнародних відносин. Надзвичайно важливою є і його робота як перекладача (розробив для китайських студентів глосарій міжнародно-правової термінології, переклавши невідомі китайським студентам терміни англійського та французького права). У 1983 р. Ван Тіса був залучений до видавництва першого випуску Китайського щорічника міжнародного права (перший випуск охопив такі теми: морський арбітраж у КНР, новий міжнародний економічний порядок, імунітет держави в міжнародному праві, міжнародне право щодо прав людини, зовнішньоекономічна торгівля), також до 2002 р. він займався публікацією Китайського журналу міжнародного права англійською мовою [7, с. 22].

Належної уваги заслуговує діяльність китайських юристів-міжнародників у міжнародних судових інституціях, однак у цьому дослідженні ми обмежимося лише переліком їхніх імен: Ван Чжунхуей і Чен Тіен Ши – судді Постійної палати міжнародного правосуддя при Лізі Націй; Мей Дзюю – суддя Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу; Ван Тіса, Лі Хаопей – судді Міжна-

родного трибуналу щодо колишньої Югославії; Сюй Мо, Гу Вейцзюнь, Ши Цзююнь, Сюе Ханьцін – судді Міжнародного Суду ООН.

Як стверджують китайські юристи-міжнародники, розвиток сучасної системи юридичної освіти в Китаї як одного з напрямів офіційної державної політики розпочався наприкінці правління династії Цін (1644–1911 рр.) із прагненням Китаю належати до «сім'ї цивілізованих націй» [8, с. 91]. Після утворення КНР 1949 р. система освіти на материковому Китаї була реформована за радянським зразком з акцентом на створенні не юридичних факультетів, а спеціалізованих інститутів із підготовки майбутніх юристів-міжнародників і дипломатів. Однак під час «культурної революції» (1966–1976 рр.) юридична освіта, за словами Ван Тіса, зазнала абсолютного занепаду. Китайські юридичні вузи припинили набір абітурієнтів, викладачів університетів масово звільняли, а в багатьох випадках їх навіть висилали в сільську місцевість для фізичної праці [9]. Лише після проведення реформ і проголошення політики відкритості з 1979 р. юридичні навчальні заклади почали процвітати. Більшість спеціалізованих інститутів із підготовки юристів-міжнародників були об'єднані в комплексні університети; відновилося видання журналів і щорічників із міжнародного права; був проголошений намір створити Китайську асоціацію з міжнародного права. У цей же період відбувається активне поширення англійських юридичних матеріалів для навчання китайських студентів. До 1979 р. такі матеріали, як правило, були підготовлені іноземними спеціалістами, характеризувалися невеликим об'ємом і невисоким рівнем інформативності, а також мали на меті насамперед популяризувати в Китаї принципи та стандарти європейського міжнародного права. Наразі англійські матеріали все більше публікуються власне китайськими авторами, а іноземні фахівці запрошуються викладати в університетах Китаю [10, с. 93–102].

Не можна не згадати той факт, що міжнародне право в якості навчальної дисципліни вперше було запроваджене американцем В. Мартіном. Розпочати ознайомлення китайських студентів із міжнародним правом він вирішив із власного перекладу китайською мовою праці європейського автора Г. Вітона «Елементи міжнародного права». Китайський переклад міжнародного права В. Мартіна, відомий як 万国公法 («Публічне право всіх націй»), надовго закріпився в якості назви навчальної дисципліни в усій Східній Азії. У 1873 р. В. Мартін розпочав викладання в Тонгвен Гуан. Розрахований на 150 студентів, цей коледж на час роботи в ньому В. Мартіна навчав 100 слухачів, яким лекції читали англійські, російські, французькі, німецькі та китайські професори [11, с. 116].

Згодом Пекінський імператорський університет (京师大学堂) замінив Тонгвен Гуан. Ректором нового навчального закладу став В. Мартін. Міжнародне публічне право та міжнародне приватне право було вирішено викладати під назвою «право узгодження/переговорів» (交涉法), що свідчить про те, що міжнародне право розглядалося насамперед як інструмент ведення переговорів, а вже потім як універсальна цінність людства. Пізніше цей курс викладався тут під назвами «міжнародне право миру» (平世国际公法) і «міжнародне право під час воєнних дій» (战事国际公法). Однак ця дисципліна в китайському контексті майже не розглядала погляди різних шкіл міжнародного права; зводилася до мінімуму й роль концепції природного права у становленні універсального міжнародного права [8, с. 91].

Прагнення Китаю належати до «сім'ї цивілізованих націй» наприкінці XIX ст. відбилися не тільки в запровадженні дисципліни міжнародного права, а й у рецепції іноземної літератури з міжнародного права. Перша хвиля такого запозичення характеризувалася перекладом китайською мовою європейських і американських трактатів із

міжнародного права («Дипломатичний довідник» Шарля Мартенса допоміг китайським дипломатам посольства Імперії Цін у Лондоні краще зрозуміти дипломатичні звичаї європейських країн; переклад «Коментарів до міжнародного права» Роберта Філімора став першою в Китаї працею з міжнародного приватного права).

Друга хвиля рецепції іноземної літератури характеризувалася зміщенням уваги на Японію, що традиційно розглядалася як держава, що має сплачувати данину Китайській імперії. Хоча розвиток сучасного етапу японських уявлень про право націй почався з китайського 万国公法 («публічне право усіх націй»), реставрація Мейдзі призвела до того, що Японія випередила Китай у проведенні реформ у сфері дипломатії й освіти, зокрема й у здійсненні перекладів японською мовою кращих зразків класичного міжнародного права. Упровадження в країні досягнень західної цивілізації перетворило Японію на першу в Азії «цивілізовану націю». Унаслідок цього уряд Імперії Цін кинув свій погляд на Схід, запрошуючи в Китай кращих фахівців у галузі міжнародного права [8, с. 93]. Одним із перших був Іваї Такафумі, який із 1905 р. до 1907 р. викладав у Пекінському коледжі права. Такі важливі кроки з боку держави, а також мовна спорідненість і несуноріміміграційні вимоги заохочували китайських студентів навчатися міжнародному праву в Японії. Унаслідок цього склалася така ситуація: до 1920-х рр. більшість підручників із міжнародного права в Китаї були перекладені з японської мови чи японськими дослідниками, які працювали в Китаї, або китайськими студентами, що навчалися в Японії. Саме ця японська перекладна література вплинула на китайське розуміння суверенітету в міжнародному праві. Іншим прикладом помітного впливу японської доктрини міжнародного права стало запровадження в Китаї міжнародно-правової термінології, яку Японія перейняла від західних держав. Найбільш яскравим прикладом є термін 国际法 («міжнародне право»; уперше введений у науковий обіг Джереї Бентамом у 1789 р. у праці «Вступ до основ моралі й законодавства»), яким Міцукурі Ріншо замінив розповсюджений до цього термін 万国公法 («публічне право всіх націй») у 1920-ті роки [12, с. 243].

Така система підготовки китайських фахівців значно вплинула в подальшому на зовнішню політику Китаю. Участь китайської делегації в Гаазьких конференціях миру (1899 р.; 1907 р.) уперше привернула увагу інших держав у контексті застосування до Китаю концепції «цивілізованої нації». Це зміцнило державницький підхід до врегулювання системи юридичної освіти й заклало основу для третьої хвилі рецепції іноземної літератури з міжнародного права. Переклад англомовної американської літе-

ратури став особливістю цього періоду. Крім того, міжнародне право стало обов'язковою дисципліною не тільки під час складання іспитів зі спеціальності «міжнародне право», а й зі спеціальності «дипломатія» у 1910-х роках. Уряд також запровадив вивчення міжнародного права в якості обов'язкового курсу в багатьох юридичних коледжах. Починаючи з 1920-х років юристи, які навчалися за кордоном, масово повертаються в Китай, активізуючи дослідження китайської доктрини міжнародного права. Яскравим прикладом є постать Чжоу Геншена, «Нариси з міжнародного права» якого (1929 р.) стали першим підручником із цієї дисципліни, написаним громадянином Китаю [8, с. 95].

Сучасні програми навчального курсу з міжнародного права розроблені з урахуванням рекомендацій професора Чу Хундаха, який заснував також програму Східноазійських правових досліджень для студентів. Необхідно підкреслити, що в якості обов'язкового предмета до навчальних програм із міжнародного права включене вивчення основ правової системи Китаю.

Підбиваючи загальні підсумки досліджуваної теми, можемо констатувати, що говорити про завершений характер розроблення цієї теми передчасно. Дослідження будуть тривати, оскільки розуміння особливостей китайської доктрини міжнародного права дасть змогу з'ясувати міжнародно-правове підґрунтя зовнішньополітичної діяльності Китаю, прогнозувати його подальші кроки на міжнародній арені. Досліджуючи погляди китайських юристів-міжнародників на концепцію міжнародного права в трьох його аспектах, ми дійшли висновку, що нині дискусії про системи міжнародного права відійшли в минуле. Визнаючи сучасне загальне міжнародне право як право мирного співіснування держав, міжнародне право в поглядах китайських фахівців є не системою строгих норм, що врегульовують відносини між державами з різним соціально-економічним ладом, а швидше системою компромісів і угод, які постійно пристосовуються до національних потреб та інтересів. Такий метод тлумачення міжнародного права робить його доволі гнучким, щоб використовувати його в якості інструмента посилення китайських державних інтересів на міжнародній арені. Розглядаючи питання про становлення міжнародного права як науки та навчальної дисципліни в Китаї, ми переконалися, що конкретні державні заходи у сфері юридичної освіти, активний переклад іноземної фахової літератури, залучення в КНР спеціалістів із міжнародного права з різних країн, а також навчання китайських студентів за кордоном стали вирішальними факторами стрімкого розвитку науки міжнародного права в Китаї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусев Ю.А. Критика международно-правовой позиции КНР по некоторым актуальным проблемам современности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Ю.А. Гусев. – Москва, 1974. – 33 с.
2. Градов Ю.Н. Дискуссия юристов КНР о современной теории международного права (по страницам журнала «法学», Шанхай, 1958, № 3) / Ю.Н. Градов // Советский ежегодник международного права. – 1958. – С. 544–548.
3. Мережко А.А. История международно-правовых учений / А.А. Мережко. – К. : Таксон, 2006. – 492 с.
4. 中国社会科学院国际法研究所 (Институт міжнародного права Академії суспільних наук КНР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iolaw.org.cn/>.
5. Frankie Fook-lun Leung Selected Articles from the Chinese Yearbook of International Law, Edited by the Chinese Society of International Law/ Frankie Fook-lun Leung // Maryland Journal of International Law. – Vol. 9. – Issue 2. – 1985. – P. 217–218.
6. Zhaojie Li Teaching, Research, and the Dissemination of International Law in China: The Contribution of Wang Tieya / Zhaojie Li // The Canadian yearbook of international law. – Vol. XXXI. – 1993.
7. Essays in Honor of Wang Tieya. Dordrecht/Boston/London : Martinus Nijhoff Publishers, 1994. – 965 p.
8. Pasha L. Hsieh The Discipline of International Law in Republican China and Contemporary Taiwan / Pasha L. Hsieh // Washington University Global Studies Law Review. – Vol. 14. – Issue 1. – 2015. – P. 87–129.
9. Wang Tieya Teaching and Research of International Law in Present Day China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://einonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/cjit22&div=11&id=&page=>.
10. O'Brien R. Legal Education in China: English Language Materials / R. O'Brien // International Journal of Legal Information. – Vol. 38. – Issue 1. – 2010. – P. 93–103.
11. Буткевич О.В. Теоретичні аспекти походження й становлення міжнародного права : [монографія] / О.В. Буткевич. – К. : Україна, 2003. – 800 с.
12. Lo Chang-fa, Li Nigel, Lin, Tsai-yu Legal Thoughts between the East and West in the Multilevel Legal Order. A Liber Amicorum in Honour of Professor Herbert Han-pao Ma. – Singapore; Springer Verlag, 2016. – 609 p.